

**МОДЕЛЬ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ
КОМАНДИРІВ ВЗВОДІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС України**

У статті розглянуто модель науково-методичного забезпечення військово-навчального процесу формування морально-вольових якостей у курсантів, яка ґрунтується на гуманістичному, системному, особистісно-діяльнісному, компетентісному концептуальних підходах.

Ключові слова: морально–вольові якості, модель.

В статье рассмотрена модель научно-методического обеспечения военно-учебного процесса формирования морально-волевых качеств у курсантов, которая основывается на гуманистическом, системном, личностно – деятельностном, компетентностном концептуальных подходах.

Ключевые слова: морально–волевые качества, модель.

This article is devoted to the model of science methodological ensuring of military studying process of forming moral will qualities of cadets, which is based on the humanistic, systematical, self-activity, competent and conceptual approaches.

Keywords: morally-volitional qualities, model.

Постановка проблеми Розвиток демократії й гласності в українському суспільстві, побудова правової держави, громадський контроль за діяльністю силових структур викликають необхідність реформування правоохоронної системи і вищої військової освіти. Надання пріоритету правоохоронній функції в роботі силових відомств, врахування загальнолюдських цінностей, конституційних прав і свобод громадян потребують нових вимог щодо якості професійної освіти й підготовки майбутніх офіцерських кадрів військ правопорядку. Разом із питаннями фахової підготовки з боку українського суспільства на сучасному етапі суттєві вимоги висунуто до морально-вольових якостей воїна-правоохоронця, здатності ним виконувати свої

обов'язки на основі дотримання високих моральних й етичних норм. Якщо питання фахової підготовки знаходять своє відображення у навчальних програмах, вимогах освітньо-кваліфікаційних характеристик й освітньо-професійних програмах, то питання формування в майбутнього командира морально-вольових якостей залишається без однозначної відповіді.

Мета статті. На основі аналізу навчально-виховного процесу в Академії ВВ МВС України, вітчизняного, закордонного досвідів, сучасної психолого-педагогічної літератури з проблем формування волі і морально-вольових якостей теоретично обґрунтувати модель науково-методичного забезпечення формування морально-вольових якостей у курсантів Академії ВВ МВС України. Педагогічний аналіз і розкриття змісту окремих компонентів моделі допоможе педагогам, командирам курсантських підрозділів, офіцерам виховних структур виробити єдиний підхід та цілеспрямовано і якісно організувати морально-вольову підготовку майбутніх командирів у правоохоронному ВВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій З метою визначення структури і змісту компонентів моделі науково-методичного забезпечення формування морально-вольових якостей проведено аналіз наукових джерел, у яких розглядається визначена проблема.

Проблема морально-вольових якостей у вітчизняній літературі розглядалась у роботах Е. Ільїна, А. Пуні, Р. Рубінштейна, Е. Щербакова. Напрямки виховання волі у військових керівників висвітлено у книгах А. Барабанщикова, М. Коробейнікова. За останні роки проблемі формування вольових якостей у військовослужбовців як професійно важливих якостей присвячено наукові роботи О. Фігура, В. Ягупова. Етапи формування морально-вольових якостей розглядали у своїх роботах О.Главацька, Конрад ван Хойтен. Проблемі виховання волі в української молоді в еміграції присвячено роботи Г.Ващенко. На основі західноєвропейського Вальдорфського руху проблему пробудження волі у процесі навчання дорослих досліджував Конрад ван Хойтен. Зміст компонентів навчального й

військово-навчального процесу проаналізовано в роботах А.Барабанщикова, Я.Подоляка.

У вітчизняній літературі проблема формування морально-вольових якостей була пов'язана з навчанням долати труднощі, які виникають у процесі діяльності та пов'язані з ідеологічним впливом на свідомість з метою формування високих моральних відчуттів. Головним напрямком виховання волі у воїнів у цей період вважалося виховання ідеологічної цілеспрямованості і формування здатності долати труднощі похідно-бойового життя [6, 7, 8].

Інший напрямок виховання був спрямований на формування характеру, світогляду, самосвідомості, які є передумовою зрілої волі в особистості, що формується у процесі діяльності. У цьому разі становлення волі – це становлення суб'єкта, здатного до самовизначення [8,9].

Виховання свідомості й волі в української молоді повинно відбуватися через службу Богові і Батьківщині, вважав Г.Ващенко[2]. Як Г.Ващенко, так і Г. Бійчук вбачають вирішення питання вольового виховання за допомогою створення вольового ідеалу, одним із напрямків формування якого є вивчення літератури [1,2].

Конрад ван Хойтен розглядає освіту дорослих як навчання, що пробуджує волю, а це можливе лише тоді, коли навчальний матеріал буде засвоєний тим, хто навчається [5].

Серед передумов формування волі, її тренування і загартування важливе місце посідають життєва настанова воїна, досвід, знання, почуття й емоції, вважає В.Ягупов [13].

Проведений аналіз наукової літератури [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 13] виявив багатоманітність існуючих підходів і напрямків у формуванні волі і морально-вольових якостей. Причини цього знаходяться у різному розумінні структури морально-вольових якостей і умов, які сприяють ефективності цього процесу. Тому для формування морально-вольових якостей важливе

значення має врахування їхньої структури й основних чинників у моделі науково-методичного забезпечення формування морально-вольових якостей у курсантів Академії ВВ МВС України.

Виклад основного матеріалу. Формування морально-вольових якостей у майбутніх командирів підрозділів у процесі навчання має відбуватися в загальному процесі формування його особистості як майбутнього керівника військового підрозділу з правоохоронними функціями. У вищому військовому навчальному закладі особистість майбутнього командира, його особиста готовність до здійснення керівництва правоохоронним підрозділом формується під час навчальних занять, військового стажування, виконання службових обов'язків у варті й добовому наряді, участі в заходах виховної, громадської і спортивно-масової роботи. Ці напрямки навчальної діяльності відіграють важливе значення в системі військово-навчального процесу. Основними чинниками військово-навчального процесу як системи є цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, суб'єктно-об'єктний, операційно-діяльнісний, контрольо-регулювальний і результативний компоненти [12]. Кожен із визначених компонентів має своє особисте призначення й відіграє певну роль у системі військово-навчального процесу. Система військово-навчального процесу - це цілісна множина сукупності її основних чинників, що створює певну модель навчання військовослужбовців.

Модель військово-навчального процесу – це еталонне уявлення про навчання. Вона визначає парадигму, мети, основи організації і проведення навчального процесу у військовому навчальному закладі [12]. Особистісна спрямованість цієї моделі ґрунтується на гуманістичному, системному, особистісно-діяльнісному, компетентісному, концептуальних підходах. Вона передбачає забезпечення й урахування особливостей руху нервових процесів у корі головного мозку курсанта, його світогляд, моральні принципи, професійне спрямування мотивації курсанта, психологічні, фізіологічні,

педагогічні і виховні умови ефективності формування морально-вольових якостей, розробку особистих програм формування морально-вольових якостей, індивідуальний моніторинг їхньої сформованості.

Створення сучасної гуманістичної, особисто спрямованої педагогічної моделі повинно враховувати структуру морально-вольових якостей [4; 8; 11]. Структура морально-вольових якостей представлена сукупністю аксіологічного, гностичного, операційного й особистісного блоків. Складовими частинами аксіологічного блоку є цільовий і стимулювально-мотиваційний компоненти. Аксіологічний блок повинен відображати світогляд особистості, її ідеали, цілі, принципи, мотиви, інтереси, прагнення, потреби й самооцінку. До гностичного блоку входить змістовий компонент навчального процесу, який складають загальні знання про структуру, місце і значення морально-вольових якостей у професійній діяльності командирів, знання і вміння, пов'язані із саморегуляцією, знання основних труднощів і перешкод, які існують у службовій діяльності й розуміння того, що їх можливо здолати. Операційний блок охоплює суб'єктно-об'єктний і операційно-діяльнісний компоненти, які передбачають практичну діяльність щодо формування морально-вольових якостей, процес адаптації до небезпечної ситуації, навчання прийомів і методів саморегуляції. В особистісному блоці повинно бути враховано і визначено особливості нервової системи, «локус контроль», рівень сформованості морально-вольових якостей, які визначають зміст індивідуальних програм їхнього формування в курсантів. Особистісний блок реалізується у змісті контроль-регулювального та результативного компонентів.

З метою ефективного спрямування всієї моделі військово-навчального процесу на формування професійно важливих морально-вольових якостей потрібно розкрити зміст і значення кожного компонента в цьому процесі.

Цільовий компонент процесу навчання забезпечує усвідомлення педагогами, офіцерами підрозділів і виховних структур мети процесу

формування морально-вольових якостей майбутніх командирів під час навчання курсантів. Цей компонент процесу навчання формує позитивне ставлення курсантів до необхідності й важливості формування морально-вольових якостей. Реалізується зміст цільового компоненту в досягненні освітньої, виховної і розвивальної мети. Освітня мета полягає в роз'ясненні професійної важливості морально-вольових якостей, їхньої структури й умов формування. Виховна мета реалізується у формуванні розуміння важливості і позитивного ставлення до морально-вольових якостей, їхнього значення в особистому і професійному становленні майбутніх командирів. Вона сприяє формуванню в курсантів філософського світогляду, лицарських ідеалів, моральних принципів захисника вітчизни, честі і гідності. Розвивальна мета охоплює одночасний взаємопов'язаний і невід'ємний процес розвитку інтелекту, уваги, волі, емоцій, навчальних інтересів, мотивів і здібностей. Вона передбачає навчання курсантів таких прийомів саморегуляції, як самопереконавання, самопідбадьорення, самонаказ та формування вмінь застосування знань саморегуляції на практиці, забезпечує формування у курсантів вольової установки долати перешкоди, що стає звичкою при успішному доланні труднощів.

Стимулювально-мотиваційний компонент процесу навчання є продовженням цільового за умови усвідомлення курсантами їхнього власного стимулу до діяльності, реальної значущості морально-вольових якостей для самовдосконалення у сфері професійної діяльності. Для того, щоб майбутній командир включився до навчально-пізнавальної діяльності, необхідно, щоб мета і зміст військової служби та військово-професійної діяльності не тільки були внутрішньо прийняті ним, але й набули для нього особистісного змісту, являли собою соціально-особистісну цінність, викликали в нього позитивні переживання, намагання і прагнення ефективних навчально-пізнавальних дій і стали підвалиною військово-професійної спрямованості й діяльності [12] Формування мотиву досягнення, мотивації професійного самовизначення та постійного самовдосконалення,

стимулювання бажання долати труднощі, випробувати власні сили при засвоєнні навчального матеріалу є передумовою позитивного ставлення курсантів до процесу формування морально-вольових якостей.

У змістовому компоненті процесу навчання має бути забезпечено єдність навчання, виховання, розвитку, психологічної підготовки і самовдосконалення майбутніх командирів. З цією метою проведено аналіз можливості виконання завдань формування морально-вольових якостей під час опанування майбутніми командирами нормативних і варіативних навчальних дисциплін.

До складу нормативних навчальних дисциплін належить цикли дисциплін гуманітарної і соціально-економічної підготовки, математичної, природничо-наукової підготовки і професійної (професійно-орієнтованої) і практичної підготовки.

У процесі вивчення дисциплін циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки повинно бути роз'яснено курсантам професійну важливість морально-вольових якостей, їхній склад та структуру, умови їхнього ефективного формування. Особливу увагу під час навчання слід зосередити на процесі формування в курсантів філософського світогляду, лицарських ідеалів і моральних принципів захисника вітчизни.

Опанування майбутніми командирами циклу дисциплін математичної, природничо-наукової підготовки пов'язано з подоланням певних труднощів. Це зумовлює необхідність формування в цей період вольової настанови на подолання труднощів і перешкоди, яка стає звичкою при успішному доданні труднощів, формується мотив досягнення.

Цикл дисциплін професійної (професійно-орієнтованої) і практичної підготовки має бути спрямований на забезпечення адаптації майбутнього командира до умов майбутньої служби, на сприяння професійному самовизначенню й постійному професійному самовдосконаленню.

До складу варіативних навчальних дисциплін включено цикл дисциплін самостійного вибору Академії і цикл дисциплін вільного вибору курсантів, під час опанування яких удосконалюється професійна підготовка й морально-вольові якості курсанта.

Суб'єктно-об'єктний компонент розкриває взаємодію педагога і тих, хто навчається. Важливе значення у процесі формування морально-вольових якостей у курсантів відведено педагогу, офіцеру-вихователю. Педагоги, командири підрозділів, офіцери виховних структур, упроваджуючи у навчально-виховний процес запропоновану модель науково-методичного забезпечення, яка, впливаючи на свідомість та волю тих, хто навчається, повинна активізувати в них пізнавальну діяльність і стимулювати власну ініціативу до самовиховання морально-вольових якостей.

Операційно-дійовий (методичний) компонент розкриває основні етапи і зміст процесу формування морально-вольових якостей. У наукових джерелах [3; 8; 10] звернуто увагу на те, що процес розвитку вольових якостей і формування у тих, хто навчається, позитивного ставлення до процесу подолання труднощів, складається, в основному, з трьох етапів. У дослідників назва, мета і завдання, які мають вирішуватися у процесі реалізації цих етапів, різні.

Формування вольових якостей у майбутніх офіцерів-прикордонників, вважає О. Фігура, повинно здійснюватися цілеспрямовано й поетапно. Цей процес складається з підготовчого етапу, етапів самооцінювання і визначення цілі, тренувального етапу й підсумкового, які повинні передбачати реалізацію специфічних завдань і використання відповідних форм, методів і прийомів виховання [10].

Процес пробудження волі у дорослих, на думку Конрада ван Хойтена, повинен відбуватися протягом семи етапів. Ефективність у цьому разі досягається завдяки сприйняттю, пов'язуванню, переробці й засвоєнню,

індивідуалізації, практичним вправам, зростанню здібностей і створенню нового. Кожний з перелічених етапів тісно пов'язаний з попереднім і відповідає за певний процес у формуванні відповідних морально-вольових якостей [5].

Виходячи з багатокомпонентної структури морально-вольових якостей, знання і вміння, пов'язані з саморегуляцією, сформований мотив досягнення і вольова настанова долати перешкоди, яка стає звичкою, повинні формуватися у процесі навчальних занять і загальної підготовки курсантів. Під загальною підготовкою розуміється, перш за все, всебічне формування волі і морально-вольових якостей. Загальна підготовка повинна дозволити майбутньому командирові виявляти відповідні морально - вольові якості у різноманітних навчальних і службових ситуаціях. Процес адаптації до небезпечної ситуації має здійснюватися під час тактико спеціальної підготовки військовослужбовців та враховувати особливості службово-бойових завдань, які покладені на підрозділи внутрішніх військ МВС України. Під спеціалізованим розвитком морально-вольових якостей розуміється, перш за все, розвиток певних якостей, потрібних для подолання специфічних у кожному виді службової діяльності труднощів і перешкод. Їхній розвиток повинен досягати такого ступеня, який забезпечить ефективне керування підрозділом у складних умовах, коли від майбутнього командира буде потрібне максимальне виявлення його професійних можливостей [7].

Оцінно-результативний компонент процесу визначає рівні і критерії сформованості морально-вольових якостей, він взаємопов'язаний з контрольно-регулювальним компонентом процесу навчання. Зміст контрольно-регулювального компоненту процесу навчання складають методики, тестові програми контролю, самоконтролю, за допомогою яких можливе визначення рівня сформованості морально-вольових якостей. На цьому етапі відбувається формування в курсантів навичок і вмінь самоконтролю, оцінювання рівня сформованості відповідних якостей. У

відповідності з отриманими результатами відбувається подальше планування і регулювання курсантом власних дій і поведінки.

Висновок. Ефективне використання у навчально-виховному процесі моделі науково-методичного забезпечення формування морально-вольових якостей забезпечить єдиний, цілеспрямований і системний підхід педагогів, командирів курсантських підрозділів, офіцерів виховних структур, курсантів до формування морально-вольових якостей й оптимізує процес підготовки майбутніх командирів у правоохоронному ВВНЗ.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці, доборі й аналізі тестових методик контролю, самоконтролю, за допомогою яких можливо визначити рівні і критерії сформованості морально-вольових якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бійчук Г.Л. Воля в структурі національного характеру[Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України педагогіка і психологія] / Г.Л. Бійчук.- 1997.№ 4 (17) - 125-130 с.
2. Ващенко Г. Ф Виховання волі і характеру [частина друга педагогічна]/ Г. Ф. Ващенко. - Мюнхен, 1957.- 270 с.
3. Главацька О.Л Формування морально-вольових якостей ділової людини у студентів [Електронний ресурс]/ О.Л Главацька „на прикладі курсу менеджмент соціальної роботи”. http://intellectinvest.org.ua/rus/pedagog_ediitions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2009_st_11
4. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин.- СПб.: Питер, 2000.- 288с.
5. Конрад ван Хойтен. Пробуждение воли. Принципы и процессы обучения взрослых/ Конрад ван Хойтен - Киев, Наирі, 2005.- 77с.
6. Коробейников М.П.Современный бой и проблемы психологи[Текст]/ М.П. Коробейников. - М.: Воениздат, 1972.-240 с.

7. Психология и педагогика высшей военной школы /[Варваров В.И., Вдовюк В.И., Давыдов В.П. и др.]; под ред. А.В. Барабанщикова. - М.: Воениздат, 1989. -366 с.
8. Пуни А.Ц. Воспитание воли спортсмена [Текст]/ А.Ц Пуни. - Л.,1958.-33с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии [серия «Мастера психологии»]/ С.Л Рубинштейн.-СПб.:Питер, 2002.-720 с.
10. Фігура О.В. Формування морально-вольових якостей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі занять східними єдиноборствами : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук : спец. 20.02.02. „Військова педагогіка та психологія ”/ О.В.Фігура.-Хмельницький, 2002.-40 с.
11. Щербаков Е.П. Функциональная структура воли: [монографія]/ Е.П. Щербаков.- Омск, 1990.-257с.
12. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: [монографія]/ В.В Ягупов.-Київ: Тандем, 2000.- 380с.
13. Ягупов В.В. Військова психологія: [підручник]/ В.В Ягупов.-К: Тандем, 2004.- 656 с.